

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

АНДРУХІВ О. І.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного
управління
(Заклад вищої освіти «Університет
Короля Данила»)

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.1>

**КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ ТА ПОКАРАННЯ
ЗА НЬОГО: АНАЛІЗ НЕДОЛІКІВ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ**

У статті розкривається проблема оновлення міжнародного законодавства щодо геноциду, зокрема Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Нами доведено, що дослідження наявних міжнародних норм важливе для розробки механізмів покарання за злочини геноциду, оскільки сучасні форми агресії нерідко виходять за рамки передбачених Конвенцією категорій. В дослідженні виокремлено ключові недоліки Конвенції, яка, хоча й мала велике значення для післявоєнного міжнародного права, сьогодні не відповідає реаліям новітніх конфліктів. Основними обмеженнями Конвенції нами визначаються наступні: складність доведення спеціального умислу (*dolus specialis*), вузьке визначення захищених груп, відсутність чітких механізмів правозастосування, зокрема для превентивних заходів. Наводяться приклади з міжнародної практики (Руанда, Балкани, Дарфур), які ілюструють вразливість існуючих правових норм. На прикладі злочинів, вчинених російськими військовими проти цивільного населення України, автором констатовано необхідність оновлення законодавства з урахуванням нових форм насильства, спрямованих на знищення національної ідентичності, сексуального насильства, злочинів проти довкілля. Метою роботи є привернення уваги до цих недоліків та обґрунтування необхідності перегляду Конвенції для забезпечення ефективного міжнародного захисту та невідворотності покарання у випадках геноциду. Встановлено, що Конвенція в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну є більше декларативним документом, ніж дієвим інструментом. Окрім того, звертається увага на виключення етноциду, культурного геноциду та сексуального насильства як злочинів, пов'язаних із геноцидом, що обмежує правові можливості для захисту груп, які є об'єктами подібних злочинів. Висловлюється сподівання, що приклади геноцидальних актів у Руанді, Судані, на Балканах, злочини проти українського цивільного населення в умовах повномасштабного вторгнення Росії призведуть до оновлення юридичних підходів для визначення геноциду, а винні в його вчиненні будуть притягнуті до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: геноцид, конвенція, норми права, спеціальний намір, порушення прав людини, юридична інтерпретація.

Andruhiv O. I. Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide: analysis of shortcomings and ways of reforming

The article addresses the issue of updating international legislation on genocide, in particular the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. The author proves that the study of existing international norms is important for the development of mechanisms for punishing genocide crimes, since modern forms of aggression often go beyond the categories provided for in the Convention. The study highlights the key shortcomings of the Convention, which, although it was of great importance for post-war international law, today does not correspond to the realities of modern conflicts. The main limitations of the Convention are the following: the difficulty of proving special intent (*dolus specialis*), the narrow definition of protected groups, and the lack of clear enforcement mechanisms, in particular for preventive measures. The author provides examples from international practice (Rwanda, the Balkans, Darfur) that illustrate the vulnerability of existing legal norms. Using the example of crimes committed by the Russian military against the civilian population of Ukraine, the author states the need to update legislation to take into account new forms of violence aimed at destroying national identity, sexual violence, and crimes against the environment. The purpose of the work is to draw attention to these shortcomings and to substantiate the need to revise the Convention to ensure effective international protection and inevitability of punishment in cases of genocide. It is established that the Convention in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine is more of a declarative document than an effective instrument. In addition, attention is drawn to the exclusion of ethnocide, cultural genocide and sexual violence as crimes related to genocide, which limits the legal possibilities for protecting groups that are the objects of such crimes. It is hoped that the examples of genocidal acts in Rwanda, Sudan, the Balkans, and crimes against Ukrainian civilians in the context of Russia's full-scale invasion will lead to updated legal approaches to the definition of genocide, and perpetrators will be brought to justice.

Key words: *genocide, convention, rules of law, special intent, human rights violations, legal interpretation.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження міжнародного законодавства в питанні геноциду зумовлена необхідністю його адаптації до сучасних викликів, зокрема у контексті збройної агресії росії проти України. Прийнята у 1948 році Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього була важливим досягненням для міжнародного права свого часу, але сучасні конфлікти виявляють її недоліки та обмеження. З моменту ухвалення Конвенції змінилися не лише технології ведення війни, але й характер масових злочинів, що ускладнює процес доведення фактів геноциду відповідно до існуючих правових критеріїв. Сучасні злочини проти українського цивільного населення вимагають оновлення юридичних підходів для визначення геноциду, враховуючи нові форми насильства, що мають на меті знищення національної ідентичності. Вдосконалення законодавства, яке регулює питання геноциду, дозволить підвищити ефективність міжнародно-правового захисту у новітніх умовах збройних конфліктів.

Дослідження наявних міжнародних норм важливе для розробки механізмів покарання за злочини геноциду, оскільки сучасні форми агресії нерідко виходять за рамки передбачених Конвенцією категорій. Крім того, міжнародна спільнота повинна мати чіткі та оперативні інструменти для реагування на злочини, що відбуваються в режимі реального часу. Аналіз випадків, пов'язаних із злочинами російських військових проти цивільного населення в Україні, надає змогу виявити практичні недоліки Конвенції та інших нормативних актів. Зміцнення міжнародного законодавства сприятиме утвердженню принципу невідворотності покарання для злочинців та запобігатиме подібним злочинам у майбутньому.

Стан дослідження. Українські дослідники, з огляду на сукупність об'єктивних причин, тільки розпочинають глибше дослідження змістовної частини Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, одночасно серед іноземних правників і правознавців популярними є дослідження в якому вказують на недоліки цього міжнародного акта. Як наслідок, нами застосовано роботи Е. Карлі, Дж. Метраукса, Р. Мазешші, В. Шабаса, Д. Шеффера та ін.

Мета дослідження. Метою статті є шляхом наведення конкретних прикладів виокремлення і характеристика ключові недоліків Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

Виклад основного матеріалу. Прийняття Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього в 1948 році було відповіддю міжнародної спільноти на жахливі злочини, скоєні під час Другої світової війни, особливо на знищення мільйонів євреїв у нацистській Німеччині, яке отримало визначення Голокосту. Масштаби і систематичність цих злочинів викликали глобальний резонанс і спонукали до створення правових інструментів, які б запобігли повторенню подібного. Вперше термін «геноцид» був використаний правником Р. Лемкіним, який прагнув привернути увагу до цих злочинів, підкресливши важливість правової категоризації дій, спрямованих на знищення певних етнічних, національних, релігійних або расових груп.

Однією з основних передумов прийняття Конвенції була потреба у виробленні міжнародно-правових механізмів для запобігання та покарання за злочини, які можуть загрожувати цілісності людської цивілізації. Після війни стало очевидно, що національне законодавство країн не завжди здатне забезпечити справедливість для жертв таких злочинів, а бездіяльність міжнародної спільноти лише поглиблює безкарність. У цьому контексті Конвенція покликана встановити універсальні стандарти відповідальності для всіх держав-учасниць ООН, незалежно від їхнього політичного устрою та інтересів.

Політичний клімат післявоєнного періоду також відіграв важливу роль у підготовці Конвенції. Зокрема, Статут Організації Об'єднаних Націй, прийнятий у 1945 році, надавав особливу увагу захисту прав людини та необхідності дотримання основоположних свобод. Конвенція, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН, стала першою міжнародною угодою, що юридично визначила поняття «геноцид» і закріпила обов'язок держав запобігати цьому злочину та карати винних. Конвенція закликала держави взяти на себе зобов'язання не тільки на національному рівні, а й у межах міжнародної співпраці.

Прийняття Конвенції про геноцид було історичним кроком на шляху до формування сучасного міжнародного гуманітарного права. Конвенція стала основою для розвитку інституту прав людини у міжнародному праві та сприяла встановленню універсального принципу захисту від найжорстокіших злочинів.

У лютому 1955 року Конвенцію ратифікувала УРСР, а отже наступного 2025 року мине 70 років, коли ми визнаємо норми цього міжнародного акта. На жаль, тільки в умовах повномасштабного вторгнення росії, увага пересічних громадян, політиків і насамперед науковців, вкотре привернута до змісту Конвенції, адже злочини, які вчиняли російські військові в Україні, інакше як геноцидом кваліфікувати не можна.

Критика окремих положень Конвенції про геноцид з боку науковців виникла у зв'язку з кількома міжнародними подіями, що показали обмеженість її застосування на практиці. Однією з перших таких подій стала геноцидальна кампанія у Камбоджі в 1975–1979 роках, здійснена режимом Червоних кхмерів. Злочини, які мали на меті винищення політичних опонентів та соціальних груп, виявили прогалину в Конвенції, яка не охоплює випадки переслідування за політичними ознаками.

Подібні недоліки Конвенції стали очевидними під час геноциду в Руанді у 1994 році, де міжнародне співтовариство не змогло швидко зреагувати, щоб запобігти масовим вбивствам, навіть попри наявність прямих сигналів про підготовку до злочину. Зволікання ООН та відсутність оперативних механізмів для втручання були сприйняті як слабкість міжнародної правової системи, що спричинило заклики до перегляду положень Конвенції, зокрема щодо чіткішого регулювання обов'язків держав щодо запобігання геноциду.

Наступним вагомим прикладом стала війна на Балканах в 1990-х роках, особливо події у Сребрениці у 1995 році, де міжнародні суди зіткнулися з труднощами при доведенні геноцидального наміру. Справа показала важливість уточнення в Конвенції критеріїв наміру знищення групи, що спричинило дискусії серед науковців щодо потреби більш детального тлумачення.

Черговим прикладом, який вказав на недосконалість окремих норм Конвенції став геноцид у Дарфурі (Судан) в 2003–2008 роках також підсилив критику Конвенції, оскільки спроби Міжнародного кримінального суду провести розслідування і притягнути винних до відповідальності зіткнулися з політичними та юридичними перепонами. Цей випадок продемонстрував недостатність положень Конвенції в питаннях співпраці з МКС та складнощі в забезпеченні міжнародної підзвітності.

Насамкінець, повномасштабне вторгнення росії в Україну, привернуло увагу міжнародної спільноти до масштабних злочинів військових, які можуть мати ознаки геноциду. Це знову актуалізувало дискусію про необхідність перегляду положень Конвенції з урахуванням нових форм насильства та злочинів, що виходять за рамки класичних визначень.

На нашу думку, можна говорити про десять критичних застережень до змісту Конвенції 1947 року. Так, першим і основним недоліком Конвенції, є недосконалість її основоположного принципу про намір або спеціальний умисел («*dolus specialis*»), як факт, що дозволяє кваліфікувати відповідний злочин як акт геноциду. Причина в тому, що згаданий принцип означає, що для того, щоб дії можна було кваліфікувати як геноцид, необхідно довести, що злочин було вчинено саме з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи. Така вимога стала предметом критики, оскільки на практиці встановити наявність спеціального умислу дуже складно, особливо коли злочини вчиняються під виглядом загальних воєнних дій або переслідування політичних чи військових цілей.

Критики наголошують, що «*dolus specialis*» часто призводить до безкарності, адже злочинці можуть уникати відповідальності, приховуючи свої дії за іншими мотивами. Так, В. Шабаєв у праці «*Genocide in International Law*», вказує на труднощі в доведенні особливого умислу, що обмежує здатність міжнародного правосуддя ефективно переслідувати винних у геноциді [4]. Назагал, цей принцип також уповільнює процес притягнення до відповідальності, оскільки доведення умислу вимагає тривалого збору доказів, які часто бувають фрагментарними чи недоступними у конфліктних зонах.

Додатковим аспектом критики є те, що принцип «*dolus specialis*» не враховує сучасні форми масового насильства, коли знищення групи може відбуватися через систематичні дії, але без чітко задекларованої мети винищення. Це стає особливо актуальним у конфліктах, де використовуються нові форми насильства, такі як депортації, масові тортури, цілеспрямоване руйнування культурних об'єктів тощо, які мають руйнівний ефект для ідентичності певної групи, але не завжди підпадають під вимогу доведення спеціального умислу. Власне, всі ці дії вчиняють російським військовим командуванням в Україні, але норми Конвенції, не дозволяють кваліфікувати їх саме як акт геноциду.

Закономірним недоліком є наявність спеціального наміру («*dolus specialis*»). Його зміст полягає в тому, що для кваліфікації злочину як геноциду потрібно довести, що дії вчинені з чітким наміром знищити певну національну, етнічну, расову або релігійну групу «як таку» [1]. Це означає, що необхідно довести, що злочин був скоєний не тільки проти окремих осіб, а з конкретним наміром знищити групу в цілому або значну її частину.

Однак сьогодні цей принцип критикується, оскільки доведення спеціального умислу у сучасних конфліктах виявляється надзвичайно складним. Один із ключових недоліків «*dolus specialis*» полягає в тому, що зловмисники можуть уникати відповідальності за геноцид, мотивуючи свої дії іншими цілями, такими як політична боротьба чи «забезпечення безпеки». Власне, аморфною ідеєю власної безпеки Росія обгрунтувала своє вторгнення в суверенну державу й окупацію її територій. Це створює юридичні труднощі, особливо в умовах конфліктів, де насильство спрямоване на певні групи, але прямиї умисел знищення може бути замаскований або недостатньо очевидний для стандартів Конвенції.

Власне ідея доведення того, що злочинці мали намір знищити групу «повністю або частково», наявність відповідних доказів, унеможливує доведення факту геноциду. Власне відсутнє поняття того, що може слугувати доказом. Законодавці під доказами розуміли прямий нормативний акт, в якому здійснювався заклик до повного або часткового знищення окремої групи людей. Натомість в умовах сьогодення заклики, які здійснюються в російських засобах масової інформації, подібними доказами не вважаються. Як наслідок, винуватці масових звірств можуть уникнути звинувачень у геноциді, навіть якщо вони вчиняють широкомасштабне насильство проти групи людей.

Ще одним недоліком Конвенції є вузьке визначення «захищених верств населення», яке обмежується національними, етнічними, расовими та релігійними групами. Виключення політичних, соціальних і культурних груп широко обговорюється сучасними вченими, зокрема згаданим В. Шабасом. Останній доводить, що подібна ситуація обмежує сферу переслідування за геноцид і не відображає ширшу реальність групового насильства [4]. Власне, злочини росіян в Україні тільки доводять важливість зауважень В. Шабаса. Більше того, обмежена соціальна база жертв геноциду, виключає звірства, скоєні проти політичних дисидентів, які також можуть бути кваліфіковані як акти геноциду. Зважаючи на масштаби арештів, заслань і страт української інтелігенції в 1920–1930-х, а також 1960–1970-х рр., подібне застереження видається актуальним і раціональним.

Черговий недолік Конвенції – неоднозначне формулювання поняття «часткового». Конвенція говорить про «часткове або повне знищення» певної групи, але не конкретизує, яку частину групи можна вважати значущою для кваліфікації злочину як геноциду [5]. Це формулювання залишає простір для різних інтерпретацій: деякі суди можуть вважати достатнім знищення навіть невеликої частини групи, якщо це має серйозний вплив, тоді як інші можуть вимагати значно більших масштабів знищення для підтвердження умислу геноциду.

Ця невизначеність створює перешкоди у притягненні до відповідальності винних за злочини, спрямовані на знищення певної частини групи, особливо коли йдеться про дії, що мають культурний, соціальний або економічний характер і не завжди спрямовані на фізичне знищення всіх членів групи. Наприклад, події в Руанді та колишній Югославії викликали запитання щодо того, що саме можна вважати «частковим знищенням» і як оцінювати значущість цієї частини з позиції міжнародного права. Науковці вказують, що Конвенція могла б бути ефективнішою, якби поняття «часткового знищення» було чіткіше визначене з урахуванням впливу на ідентичність і існування групи як такої [2, р. 165].

Ще одним недоліком «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» є брак чітких механізмів правозастосування для запобігання геноциду. Хоча держава зобов'язана запобігати геноциду і карати за нього згідно зі статтею I, у Конвенції відсутні положення стосовно міжнародного втручання у випадку виявлення подібних фактів або у випадку прямої збройної агресії. Власне сучасна російсько-українська війна є яскравим прикладом цього недоліку, адже, злочини, які вчиняли і вчиняють окупаційні війська частіше кваліфікують як воєнні злочини, а не геноцид.

Недоліком Конвенції 1948 р. можна вважати також і те, що основна відповідальність за вчинення злочинів геноциду в основному покладається на державу, тоді, як окремі суб'єкти, які можуть вчиняти подібні злочини, практично не розглядаються. В контексті сьогодення актуальним видається потреба внесення змін, адже приватні військові компанії і солдати, що працюють на них, також можуть вчиняти злочини геноциду.

Одним із недоліків Конвенції, який набув значення в умовах сьогодення, є політичний характер міжнародних переслідувань, що часто є перешкодою до порушення справ про геноцид у Міжнародному кримінальному суді або інших трибуналах. Необхідність співпраці держав при поданні справ до МКС призвела до звинувачень у вибірковому правосудді того, що окремі держави уникають відповідальності. Одним з найбільш показових прикладів в цьому контексті, є рішення МКС щодо геноциду в Сребрениці 1995 року, під час якого боснійські серби вбили тисячі боснійських мусульман. Міжнародний суд визнав масові

вбивства геноцидом, але не зміг притягнути Сербію до відповідальності, стверджуючи, що немає достатніх доказів для доведення причетності сербського уряду до геноцидальних дій. Це рішення викликало обурення, оскільки Сербія, попри надану підтримку силам боснійських сербів, не була притягнута до відповідальності, що викликало сумніви в неупередженості суду [3, р. 432]. Аналогічно, під час геноциду в Руанді 1994 року, коли були вбиті сотні тисяч представників народності тутсі, реакція міжнародної спільноти, зокрема Міжнародного кримінального трибуналу з Руанди, була упередженою і неоднозначною. Вибірковість у переслідуванні винних також викликала дискусії, адже не всі випадки масових вбивств і насильницьких дій у конфлікті були розглянуті з однаковою увагою, і частина підозрюваних уникала відповідальності. Крім того, критика стосувалася вибіркового обвинувачень лише щодо тих, хто брав участь у геноциді проти тутсі, без належного врахування злочинів проти груп, які підтримували режим [3, р. 432].

Певні невідповідності сучасним вимогам є в нормах Конвенції, що визначають процедуру запобігання геноциду. Формально Конвенція зобов'язує держави запобігати геноциду, але не містить вказівок як це зобов'язання має бути виконане. Можна стверджувати, що в умовах сьогодення, відсутність конкретних превентивних заходів послаблює здатність міжнародної спільноти діяти перед обличчям нових загроз геноциду.

Суттєвими недоліками Конвенції є також відсутність норм, що дозволяють кваліфікувати злочини проти культури, як акт геноциду. Культурне знищення, таке як викорінення мови, традицій та спадщини, спочатку було включено до проекту, але під час переговорів було вилучено, в тому числі під впливом СРСР. Це закономірно, адже вимушене переселення народів з їхніх історичних земель, що веде до руйнування культурних зв'язків, зокрема, переселення кримських татар із Криму в 1944 році, можна було трактувати, як геноцид. В умовах сьогодення, відсутність подібної норми унеможливорює захист культурної ідентичності окремих груп населення.

Також, Конвенція 1948 р. не розглядає як акт геноциду сексуальне насильство. Пізніше ця норма була врегульована іншими нормативними актами, але включення гендерно зумовлених злочинів до числа актів геноциду може покращити здатність Конвенції реагувати на реалії сучасних конфліктів. Для прикладу у справах, пов'язаних із геноцидом на Балканах, Міжнародний трибунал у справах Югославії визнав, що масові зґвалтування сербами і сексуальне насильство боснійських жінок, були частиною систематичних дій, спрямованих на знищення боснійських мусульман. Суд вказав, що ці акти мали на меті не тільки фізичне знищення, а й підірив ідентичності групи, що дозволяє кваліфікувати їх як елементи геноциду [2, р. 171].

Насамкінець, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього не адаптована до сучасних проблем, зокрема проблеми руйнування довкілля, яке непропорційно впливає на цілі групи населення. Визнання знищення довкілля актом геноциду ще тільки формується, але вже ведуться дискусії та висуваються пропозиції, спрямовані на вирішення цього питання. Поштовх до юридичного визнання екоциду узгоджується з ширшим рухом за посилення відповідальності за екологічні злочини на міжнародному рівні. Юридичне визначення екоциду було розроблене у 2021 році групою міжнародних юристів і є частиною постійних зусиль, спрямованих на включення його до переліку міжнародних злочинів у рамках Римського статуту, який регулює діяльність МКС.

Впродовж останніх років кілька тихоокеанських острівних держав, зокрема Вануату, Самоа та Фіджі, запропонували МКС офіційно визнати екоцид, який визначається як незаконні або безглузді дії, що спричиняють серйозну і широкомасштабну шкоду навколишньому середовищу, міжнародним злочином. Ця пропозиція впливає з розуміння того, що таке знищення може серйозно вплинути на права людини, особливо на вразливі групи населення в таких регіонах, як Тихоокеанські острови, які стикаються з екзистенційними загрозами, пов'язаними зі зміною клімату та деградацією довкілля [6].

Власне і події в Україні, можуть стосуватися злочинів екоциду – руйнування Каховської ГЕС, погіршення екологічної ситуації в акваторії Чорного моря, руйнування

заповідника «Асканія нова», та також десятків тисяч лісів і угідь, має негативні наслідки для флори і фауни нашої держави.

Висновки. Таким чином, аналізуючи текст «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», можна зробити кілька важливих висновків щодо проблем правової інтерпретації поняття геноциду в сучасних умовах. По-перше, Конвенція 1948 року має низку застарілих положень, які не відповідають сучасним викликам, таким як агресія росії проти України. Важливим недоліком є обмежене визначення захищених груп – тільки національні, етнічні, расові та релігійні групи, що виключає політичні, соціальні чи культурні групи, хоча сучасні конфлікти часто націлені на останні.

По-друге, проблема доказування спеціального наміру («*dolus specialis*») залишається ключовою юридичною перепорою для кваліфікації певних дій як геноциду, оскільки наявність прямих доказів умислу злочинців в умовах сучасних конфліктів є складною для підтвердження. По-третє, нечітке трактування поняття «часткового» знищення групи викликає правові складнощі при застосуванні Конвенції в міжнародних трибуналах.

Окрім варто зазначити відсутність механізмів ефективного запобігання геноциду, що робить Конвенцію більше декларативним документом, ніж дієвим інструментом. Також звертається увага на виключення культурного геноциду та сексуального насильства як злочинів, пов'язаних із геноцидом, що обмежує правові можливості для захисту груп, які зазнають цих форм знищення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 20.10.2024).
2. Mettraux G. Special Genocidal Intent/*Dolus Specialis*. *International Crimes: Law and Practice: Volume I: Genocide*. Oxford University Press. 2019. P. 161–222. URL: <https://doi.org/10.1093/law/9780198843115.003.0008>. (дата звернення: 15.10.2024).
3. Mazzeschi R., Carli E. Proof of Specific Intent in the Crime of Genocide: The Case of *South Africa v. Israel* Before the International Court of Justice, *Journal of International Criminal Justice*, 2024. Volume 22, Issue 2, May. P. 429–443. URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqae025>. (дата звернення: 21.10.2024).
4. Schabas W.A. Genocide in International Law. *The Crime of Crimes*. 2nd ed. Cambridge University Press; 2009. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511575556>. (дата звернення: 20.10.2024).
5. Scheffer D. Genocide and Atrocity Crimes. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. 2006. Vol. 1. Iss. 3. Article 3. P. 229–250. URL: <https://digitalcommons.usf.edu/gsp/vol1/iss3/3>. (дата звернення: 18.10.2024).
6. What is ecocide and which countries recognize it in law? Aug 30, 2021. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/08/ecocide-environmental-harm-international-crime/>. (дата звернення: 20.10.2024).

